

Ивона Лескур*

Мали корак за човека, велики за човечанство: преимућства Републике Србије у превазилажењу последица пандемије болести ковид-19 и достизању одрживе будућности

ТРЕЋЕНАГРАЂЕНИ РАД

* Ауторка је студенткиња мастер академских студија социологије на Филозофском факултету Универзитета у Београду.

Резиме: Избијање пандемије изазване вирусом корона прошле године задало је глобални друштвени шок без преседана. Глобализација је показала сву рањивост савремених друштава, а здравствени системи, занемаривани у профитно оријентисаним економијама, колабирали су пред ударом масовног заражавања. Пандемија нас је научила бројним лекцијама, међу којима је и та да је куцнуо последњи тренутак да наша друштва преуредимо у складу са циљевима одрживог развоја, представљеним у Агенди 2030 Уједињених нација, које је Европска унија прихватила и обавезала се на њихово спровођење Европским зеленим договором. Као одговор на страх слабије развијених региона, међу којима је и наш регион, да ће константно заостајати и носити најтежи терет трансформације због својих структурних ограничења, креирана је Европска зелена агенда за Западни Балкан, која уједно треба да послужи као оквир за превазилажење последица пандемије. У овом раду говорићемо о преимућствима које Република Србија може да искористи у превазилажењу системских недостатака представљених у Зеленој агенди како би се опоравила од кризе, али и у јачању отпорности читавог друштва на будуће кризе које долазе. Обим овог рада недовољан је да покрије све такве чиниоце, стога смо се ми фокусирали на два врло блиска преимућства, која у спрези са зеленом и дигиталном трансформацијом могу да покрену ланчане позитивне промене на путу ка одрживом развоју, а то су **јачање дигиталних капацитета људских ресурса и улагање у рурална подручја**. На нивоу сваког појединца, то би представљало наизглед малу промену на путу личног развоја, али квалитетни људски ресурси који располажу знањем и вештинама потребним за савремене процесе и начине рада представљају огроман капитал за изградњу трајне отпорности друштва. Стога бисмо се надовезали на метафору слетања на Месец, са којим је упоређен моменат представљања Европског зеленог договора, и додали да би развијање дигиталних вештина код свих грађана били мали кораци за сваког појединачног човека, али велики за цело наше друштво.

Кључне речи: Зелена агенда за Западни Балкан, зелена и дигитална трансформација, одрживи развој, дигиталне вештине, пандемија болести ковид-19

Увод

У тренутку када је Европска комисија 11. децембра 2019. године представљала Европски зелени договор, стратегију за коначни обрачун Европске уније са климатским променама и проблемима животне средине, нико није могао ни да помисли да истовремено, на другом крају Земљине кугле, пацијенти са симптомима још увек непознате болести пуне болнице кинеског града Вухана¹. Свет у ком је овај договор угледао светлост дана више није исти. Година 2020. памтиће се као прекретница у историји савременог друштва, као година коју је обележио почетак глобалне кризе, чији се крајеви још не назире и чији ће економски, друштвени и политички ефекти бити дубљи чак и од оних после Другог светског рата². Памтиће се и као година у којој је 70. годишњица Шуманове декларације, пројекта који је означио почетак онога што данас знамо као Европску унију и који је покренут како би се ставила тачка на векове ратова, обележена у тренутку када се исти тај пројекат налази у рату са невидљивим непријатељем.

Европска комисија је уводно поглавље Европског зеленог договора назвала „Преокретање ургентног изазова у јединствену прилику“, и не слутећи коју снагу ће те речи добити у месецима који следе. Када је саставила овај наслов, Комисија је мислила на хитност третирања изазова повезаних са животном средином и климатским променама, представљајући их као „задатак који ће дефинисати ову генерацију“³. У међувремену се створио још један задатак који ће, чини се, такође дефинисати ову генерацију – а то је превазилажење кризе изазване пандемијом болести ковид-19. Оно што је заједничко овој кризи и климатским променама јесте да обе носе људске животе и стварају огромне економске последице, али такође им је заједничко то што обе могу бити превазиђене двоструком транзицијом – зеленом и дигиталном трансформацијом.

1 Valentina Neri, "The European Green Deal in the face of the pandemic", Lifegate, 15. 12. 2020, <https://www.lifegate.com/european-green-deal-pandemic> (преузето 1. 10. 2021).

2 Zorica Mršević i Svetlana Janković, „Žene preduzetnice Srbije u vreme pandemije virusa korona“, u Izazovi održivog razvoja u Srbiji i Evropskoj uniji, urednik Predrag Jovanović (Beograd: Institut društvenih nauka, 2020), стр. 48.

3 Европска комисија, Европски зелени договор (Брисел: Европска унија, 2019), стр. 1.

У овом раду циљ нам је да одговоримо на питање да ли би спровођење Зелене агенде за Западни Балкан, односно стратегије којом је Европски зелени договор прилагођен нашем региону, убрзало опоравак од социо-економских последица пандемије и, ако да, како. У трагању за одговорима на то питање фокусирали смо се на проналажење оних преимућстава које би Република Србија могла да искористи за превазилажење тренутне здравствене кризе, али чији се бенефити неће завршити на томе, већ ће представљати погон за дугорочан, односно, трајан и праведан одрживи развој, једном када криза прође.

Социо-економске последице пандемије у Србији

Епидемиолошка криза изазвана пандемијом болести ковид-19 одразила се на све сфере друштвеног живота, остављајући за собом не само здравствене, већ и економске, политичке, социо-демографске, психолошке и бројне друге последице. Криза је и даље у току, а њен даљи развој и исход остају неизвесни. У таквим околностима неопходно је континуирано пратити кретање ситуације и стварати подлогу за прилагођавање и брзо реаговање. У те сврхе спроводе се бројна истраживања која прате параметре за процену различитих типова последица и утицаја које пандемија оставља за собом. Једно од тих настојања представља и Процена социо-економског утицаја болести ковид-19 коју је урадио Програм Уједињених нација за развој. Главни налази ове процене који се односе на Србију указују на повећане друштвене и економске ризике и рањивости у нашој земљи услед пандемијске кризе, што можда најбоље илуструју конкретни статистички подаци према којима је у Србији током прве половине 2020. године изгубљено укупно 94.100 радних места⁴ при чему је до пада стопе учешћа у радним местима нарочито дошло у другом кварталу исте године, када је 185.200 особа у радно способној популацији изјавило да не ради или не тражи посао активно⁵.

Део популације који је нарочито осетљив на раст незапослености и смањење радне активности јесу млади, поготово они који се налазе у фази ступања на тржиште рада. Чак и у нормалним условима, улазак на радно тржиште за њих представља посебан изазов због недостатка радног искуства, недовољне стручности и неразвијеног социјалног капитала, а због својих потреба за усавањањем и обукама, на самом почетку свог радног века представљају трошак по фирме, док не постану потпуно самостални у раду и оспособљени да дају свој активан допринос предузећу. Пандемијска криза овај ионако неповољан положај млађе радне популације само је додатно учинила несигурнијом и неизвеснијом, о чему говори и податак да је чак 62% младих пријавило негативне мисли и осећања о својој будућности након кризе због болести ковид-19⁶. Иако код омладине постоји свест о томе да су флексибилност и прилагодљивост од пресудног значаја за послове будућности, оно што за њих представља највећу бригу и препреку јесте недостатак вештина, нарочито оних предузетничких, али и недостатак финансијске подршке и контаката који се сматрају пожељним за успешну каријеру⁷.

Криза није поштедела ни старији део популације. Иако је пандемија приморала све појединце да се прилагоде новонасталим проблемима, нарочито за време ванредног стања, које је значајно утицало на нашу свакодневицу због ограничених економских и друштвених активности, у тим условима нарочито неповољан положај задесио је старије припаднике становништва. Велики број старијих људи, због мера забране кретања за грађане старије од 65 година, био је изолован од својих породица, а последице такве изолације одражавале су се и на психо-социјално стање старијих. Осим физичке, старије особе затекла је још једна врста искључености, а то је дигитална. Иако је убрзани развој информационо-комуникационих технологија у протеклим деценијама допринео глобалном повезивању огромног броја људи и интензификацији комуникације, са друге стране, маргинализовао је оне којима је дигитални свет недоступан, а у ту категорију становништва која се налази под највећим ризиком од дигиталне искључености спадају управо старије особе (65+). Препреке за дигиталну укљученост нису само техничке или финансијске природе, већ и субјективне – незнање,

4 Уједињене нације, Програм за развој, COVID-19 Процена социо-економског утицаја, септембар 2020, стр. 37.

5 Исто, стр. 5.

6 Исто, стр. 49.

7 Исто.

незаинтересованост, страх од коришћења нових технологија, недостатак самопоуздања⁸. Ако се имају у виду негативни демографски трендови у Србији у протеклих неколико деценија, односно интензиван процес демографског старења, од круцијалног је значаја порадити на унапређењу квалитета живота старијих особа и уклонити структурне препреке које им онемогућавају активно и достојанствено старење.

Осим изолације старије популације, још једна друштвена сфера током кризе показала је постојање дигиталне поделе, а то је систем образовања. Да би се спречило ширење вируса, факултети, школе и предшколске установе у Србији затворене су средином марта 2020. године. Министарство просвете, науке и технолошког развоја припремило је Оперативни план за наставак рада школа у отежаним условима, који је подразумевао примену учења на даљину путем ТВ-а и онлајн платформи. Пандемија је наметнула брз прелазак на онлајн наставу, без обзира на припремљеност наставника и ученика, као и на расположивост дигиталних технологија у школама. Као последица оваквих одлука, не само у Србији, већ и у целом свету, изнедрио се проблем маргинализације оних ученика и наставника који нису поседовали потребна како материјална средства за наставак образовног процеса у онлајн окружењу (компјутер, интернет веза, адекватни стамбени услови за праћење наставе), тако и дигиталне вештине, без којих је поседовање и најсавременијих дигиталних уређаја бескорисно. На овај начин дошло је до продубљивања маргинализације деце и студената из најугроженијих група, што значи да губитак у погледу знања неће бити једнако распоређен на све ученике, то јест, образовање неких ученика ће због пандемије бити угрожено у мањој мери, док ће образовање оних који су већ били у неповољном положају сад додатно бити погођено⁹.

Поред социо-економских ефеката, стручњаци сматрају да ће текућа пандемија имати девастирајући ефекат и на демографску слику Србије, коју свакако карактеришу дугорочно негативни демографски трендови (депопулација, старење становништва, емиграција младих). Компаративне статистичке анализе компоненти природног кретања становништва за 2019. и 2020. годину показују да је пандемија додатно интензивирала манифестовање ових негативних демографских кретања, тако да демографи услед убрзаног опадања наталитета, посебно у условима пандемије, очекују још веће повећање процентуалног удела старог становништва, што нас подсећа на растући значај овог дела популације нашег друштва, уколико желимо да идемо ка одрживој будућности.

Осим праћења природног кретања становништва, социодемографске импликације пандемије могу се сагледати и у сфери механичког кретања становништва, нарочито кроз одлазак младих у иностранство. Према подацима Вестминстерске фондације за демократију, Србија има једну од највиших стопа емиграције младих на Западном Балкану, тако да земља годишње губи око 1,2 милијарди евра¹⁰. Али оно што још више забрињава од губитака у економској сфери јесу дугорочне демографске импликације исељавања младог, радно активног и репродуктивно способног становништва, без ког је одрживи развој целокупног друштва незамислив.

8 Lela Milošević Radulović, „Izazovi informaciono-komunikacionih tehnologija i stariji ljudi u kontekstu pandemije COVID-19“, u COVID-19: Socio-demografski procesi, izazovi i posledice pandemije, urednik Ivan Marinković (Beograd: Institut društvenih nauka i Društvo demografa Srbije, 2021), стр. 51–52.

9 Александар Бауцал, „Образовање током пандемије: школске године које су појели краставци“, блог, Фондација центар за демократију, 10. 2. 2021, <http://www.centaronline.org/sr/vest/12251/obrazovanje-tokom-pandemije-skolske-godine-koje-su-pojeli-skakavci>, (преузето 8. 10. 2021).

10 Suzana Marković Krstić, „Sociodemografske implikacije pandemije COVID-19 u Republici Srbiji“, u COVID-19: Socio-demografski procesi, izazovi i posledice pandemije, urednik Ivan Marinković, стр. 57.

Зелена агенда за Западни Балкан у контексту пандемије

У децембру 2019. године Европска комисија објавила је Европски зелени договор – стратегију достизања климатске неутралности до 2050. године, са главним циљем „трансформисања Европске уније у праведно и просперитетно друштво, са модерном, ресурсно ефикасном и конкурентном економијом, у којој ће нето емисија штетних гасова са ефектима стаклене баште бити сведена на нулу, а економски развој бити независан од употребе ресурса”¹¹. Овим договором Комисија је обзанила амбицију да Европа постане први климатско-неутрални континент на планети и преполови емисију штетних гасова до 2050. године у односу на нивое из 1990. године¹². Да би се ова амбиција заиста остварила неопходан је холистички приступ¹³, што значи да све иницијативе и акције треба да буду усмерене на остваривање циљева прописаних у Договору, и да постоји чврста повезаност и сарадња између свих сектора јавних политика, вођених дигиталним и зеленим трансформисањем. Поставља се питање, због чега је Европска унија одлучила да пред себе постави овако комплексан изазов? Какав је контекст подстакао Европску комисију да се обавезе на овако амбициозан подухват?

Визија о климатској неутралности до 2050. године ослања се на циљеве постигнуте Париским споразумом да се пораст глобалне температуре задржи испод 2 степена Целзијуса, са додатним напором да тај раст не пређе 1,5 степени Целзијуса¹⁴ како би се спречиле катастрофалне последице климатских промена по људску врсту. Европски зелени договор настао је као интегрални део стратегије за имплементацију циљева одрживог развоја прописаних Агендом 2030 Уједињених нација, коју су у септембру 2015. године потписале све чланице УН, у којој је садржано 17 циљева одрживог развоја усмерених ка постизању просперитета свих људи на планети и универзалног мира и слободе¹⁵ до 2030. године, и распоређених у три димензије одрживог развоја: економски раст, социјалну инклузију и заштиту животне средине. Ослањајући се на Агенду 2030 и вођен њеним главним принципима универзалности и инклузивности, Зелени договор ЕУ адресира климатске промене и изазове у области животне средине као прилике, а не као препреке, за остварење праведне транзиције ка одрживом развоју, која „не оставља никога иза”.¹⁶ Како би се то остварило, Комисија је предложила Механизам праведне транзиције (енгл. *Just Transition Mechanism*) у оквиру Инвестиционог плана за одрживу Европу, јер транзиција ка одрживости целог континента не може успети ако се запоставе они који су најосетљивији на промене, односно они који су највише изложени деградацији животне средине и штетним ефектима климатских промена.¹⁷ Нису сви људи, градови и региони подједнако погођени, нити сви имају једнаке капацитете да одговоре на глобалне изазове. Због тога се овај механизам фокусира на она подручја и секторе који су највише зависни од фосилних горива и угљенично интензивне производње, јер су они уједно и највише погођени ефектима транзиције. Комисија је препознала да амбиције изражене у Зеленом договору ЕУ неће моћи да буду остварене ако буду деловале само државе чланице Уније, због чега је ставила нагласак на подршку региона који окружују Унију, јер еколошка транзиција читаве Европе не може бити постигнута без ефективног деловања најближих суседних земаља.¹⁸ У те сврхе, креирана је Зелена агенда за Западни Балкан.

У оквиру Берлинског процеса као иницијативе, потписивањем Софијске декларације о „Зеленој агенди” за земље Западног Балкана 10. новембра 2020, земље региона су „признале Европски зелени договор као нову стратегију раста Европске уније у циљу модерне, климатски неутралне и конкурентне

11 Evropska komisija, Evropski zeleni dogovor (Brisel: Evropska unija, 2019), стр. 2.

12 Исто, стр. 4.

13 European Council, “European Green Deal: The EU’s goal of climate neutrality by 2050”, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/green-deal/> (преузето 14. 10. 2021).

14 European Commission, “Committing to climate-neutrality by 2050: Commission proposes European Climate Law and consults on the European Climate Pact”, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_335 (преузето 14. 10. 2021).

15 United Nations, “Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development”, A/RES/70/1, преамбула.

16 “Leave no one behind”: централно обећање и један од главних принципа Агенде 2030 којим се потписнице агенде обавезују да у борби против дискриминације и екстремног сиромаштва свој фокус усмере на оне најугроженије, не запостављајући ниједног човека, државу или регион, <https://unsdg.un.org/2030-agenda/universal-values/leave-no-one-behind> (преузето 11. 10. 2021).

17 Evropska komisija, Evropski zeleni dogovor (Evropska unija: Brisel, 2019), стр. 16.

18 Исто, стр. 20.

економије која ефикасно користи ресурсе¹⁹ и тако се сагласиле да елементи Договора буду пренети у све међусобно повезане приоритетне секторе. Зелена агенда за Западни Балкан заправо представља прилагођавање Европског зеленог договора региону Западног Балкана са циљем опоравка од социо-економских последица пандемије путем зелене и дигиталне трансформације. Битан елемент декларације представља Нови економски и инвестициони план, осмишљен за „подршку дугорочном зеленом друштвено-економском опоравку региона, којим ће се остварити одрживи економски раст, спровођење реформи потребних за напредак на путу ка ЕУ и приближавање Западног Балкана јединственом тржишту ЕУ“²⁰. Овим планом, као и стављањем на располагање средстава Европског фонда за одрживи развој плус (ЕФОР+) земљама нашег региона пружена је финансијска подршка за имплементацију Зелене агенде кроз креирање нових послова и јачање конкурентности целог региона²¹.

Зелена агенда за Западни Балкан почива на 5 стубова: 1. климатска акција, 2. циркуларна економија, 3. биодиверзитет, 4. загађеност ваздуха, вода и земље и 5. одрживи прехранбени системи и рурална подручја²², а као кључни чинилац њиховог остварења Агенда прописује дигитализацију, у складу са концептом дуалне зелене и дигиталне транзиције, о чему ће бити више речи у наредном делу рада.

У оквиру сваког од ових стубова, Европска комисија указала је на конкретне проблеме карактеристичне за регион, али и дала предлоге иницијатива за њихово превазилажење. Обим овог рада недовољан је за систематичан преглед и детаљну анализу какву завређује свака од ових трансформацијских путања, стога ћемо се усмерити на оне слабости, али и потенцијале, који су додатно наглашени у условима пандемијске кризе.

Али пре тога, потребно је осврнути се и на концепте зелене и дигиталне трансформације, како би се разумела њихова пресудна улога не само у превазилажењу пандемије, већ и у остварењу циљева дугорочног одрживог развоја представљених у претходно поменутиим стратегијама и агендама.

Зелена и дигитална трансформација Европске уније у контексту пандемије

За само годину дана, пандемија болести ковид-19 радикално је убрзала и изменила улогу дигитализације у нашим друштвима²³. Утицала је на милионе људи широм ЕУ који су изгубили своје послове или се суочили за значајним смањењем прихода, а од којих ће многи морати да се преквалификују и стекну нове вештине. Пандемија је послужила као подсетник и опомена да су амбиције о зеленој и дигиталној одрживој будућности сада важније него икад.

На нивоу ЕУ, дебате о повезаности дигитализације и животне средине посебно су добиле на значају у протеклих неколико година. Европска комисија је систематично трагала за спонама дигитализације и животне средине у контексту Европског зеленог договора, односно радило се на откривању потенцијала дигитализације у сврху заштите климе и еколошког окружења, али и у сврху ограничења негативних последица саме дигитализације по околину.

Европски савет је 17. децембра 2020. одобрио закључак којим се третира двоструки друштвени изазов дигиталне трансформације и зелене транзиције, истражујући начине за премошћавање јазова који их раздвајају. Савет је истакао да је потенцијал ове двојне транзиције да креира зелена и дигитална радна места неопходан за економски опоравак од пандемије болести ковид-19 и да наравно, транзиција треба да буде инклузивна и праведна.²⁴

19 Привредна комора Србије, „Зелена агенда“ за Западни Балкан https://api.pks.rs/storage/assets/Zelena%20agenda%20za%20Zapadni%20Balkan_info.pdf (преузето 15. 10. 2021).

20 Исто.

21 Evropska komisija, Smernice za implementaciju Zelene agende za Zapadni Balkan (Brisel: Evropska unija, 2020), стр. 21.

22 Исто, стр. 2.

23 Evropska komisija, Digitalni kompas 2030: Evropski put u Digitalnu dekadu (Brisel: Evropska unija, 2021), стр. 1.

24 Council of the EU, "Digitalisation for the benefit of the environment: Council approves conclusions", 17. 12. 2020, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/12/17/digitalisation-for-the-benefit-of-the-environment-council-approves-conclusions/> (преузето 15. 10. 2021).

Европска комисија је почетком марта 2021. године усвојила програм „Дигитални компас 2030: Европски пут у дигиталну декаду“, у ком је представила визије и циљеве за успешну дигиталну трансформацију ЕУ до 2030, јер је она, како се наводи, круцијална за достизање транзиције према климатски неутралној, циркуларној и отпорној економији.

И земље Западног Балкана препознале су значај дигиталне интеграције са Европом, о чему нам говори и Дигитална агенда за Западни Балкан, званично покренута у јуну 2018. године у Софији²⁵. Сврха Агенде јесте подршка региону у транзицији ка дигиталној економији, која би требало да донесе бржи економски раст, више радних места и бољи квалитет услуга²⁶. Њен крајњи циљ јесте да што боље припреми земље нашег региона, укључујући и Србију, за њихову потенцијалну будућност у оквиру ЕУ и да омогући грађанима да стекну праве вештине које ће одговорати таквој привреди.²⁷

Европски зелени договор дефинисао је развој дигиталних технологија као кључни чинилац за достизање одрживог развоја²⁸. Иако су се са избијањем пандемије болести ковид-19 многе владе нашле пред изазовом да одложе амбиције представљене у Договору како би се ухватиле укоштац са финансијски исцрпљујућом кризом, може се рећи да је улога овог документа сада важнија него што се уопште могло помишљати у тренутку када је креиран. Европски зелени договор замишљен је првобитно као стратегија раста, а сада је постао водич и оквир за избављање из кризе²⁹. У наредном делу осврнућемо се на преимућства Србије која јој, у спрези са зеленом и дигиталном трансформацијом као кључним чиниоцима остварења циљева Европског зеленог договора и, у складу са њим, Зелене агенде за Западни Балкан, могу послужити као одскачна даска за излазак из вишеструке кризе изазване пандемијом, али и за обезбеђивање дуготрајног одрживог раста.

Преимућства Републике Србије за остваривање Зелене агенде и превазилажење пандемије

Као полазну основу за издвајање преимућстава Републике Србије која јој могу помоћи у превазилажењу пандемијске кризе и у приближавању одрживој будућности узећемо СВОТ анализу одрживог развоја наше земље, представљену у Националној стратегији одрживог развоја Републике Србије, јер нам она пружа могућност да уочимо позитивне и негативне факторе који утичу на остварење циљева одрживог развоја, као и раскорак између интерних способности и екстерних могућности.³⁰

Као **предности** које Србија има на путу ка одрживом развоју у Стратегији су наведени бројни фактори, од којих ћемо ми, за потребе наше анализе, издвојити ове: добар географски положај земље, потенцијално квалитетна радна снага, висок степен биолошке разноврсности, разноврсни природни ресурси, висок степен културне инфраструктуре и културних вредности, очувана животна средина у неиндустријализованим областима.³¹

Системске **слабости** које коче Србију на овом путу су следеће: висок степен разлика у регионалном развоју, наставак одлива мозгова и након 2001. године,³² веома ниска издвајања за образовање и науку из БДП-а, ниска стопа издвајања за област социјалне заштите, неповољан друштвено-економски положај младих.³³ Иако је Стратегија објављена пре више од једне деценије, можемо приметити да

25 European Commission, "European Commission launches Digital Agenda for the Western Balkans", 25. 6. 2018, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_18_4242 (преузето 15. 10. 2021).

26 Исто.

27 Era Jashari, Uticaj COVIDA-19 na digitalnu transformaciju. Digitalna transformacija – stub ekonomskog опоравка (Privredna komora Kosova i Fondacija Konrad Adenauer, decembar 2020), стр. 7.

28 Evropska komisija, Evropski zeleni dogovor (Brisel: Evropska unija, 2019), стр. 9.

29 Valentina Neri, "The European Green Deal in the face of the pandemic", Lifegate, 15. 12. 2020, <https://www.lifegate.com/european-green-deal-pandemic> (преузето 1. 10. 2021).

30 Национална стратегија одрживог развоја („Службени гласник РС“, број 55/05), стр. 21.

31 Исто.

32 Ова година се спомиње због демократских реформи након којих се очекивало да ће се степен емиграције становништва смањити.

33 Исто.

је већина структурних тешкоћа које су тада дефинисане и даље заправо актуелна. Могли бисмо са сигурношћу рећи да је већину њих контекст глобалне пандемијске кризе чак додатно и интензивирао. И док се све државе, а не само наша, налазе пред великим искушењем да, борећи се са здравственом кризом, и то са све слабијим капацитетима, одбаце са стране Париски споразум, Агенду 2030 и Европски зелени договор, важно је поменути да управо циљеви постављени у овим документима треба да служе као оквир за излазак из пандемије. Као главно преимућство које Србију може извући што мање социо-економски оштећену из текуће кризе, али и које јој може бити капитални адут у крчењу пута ка одрживој будућности, издвајамо **људске ресурсе**, у спрези са зеленом и дигиталном трансформацијом. У наредним редовима објаснићемо зашто сматрамо да је инвестирање у развој дигиталних вештина становништва сламка за коју Србија треба да се ухвати.

Иако се вештина у коришћењу дигиталних технологија и средстава ИКТ најчешће (и очекивано) везује за млађу популацију³⁴, у овом раду желимо да укажемо на важност развоја дигиталних вештина и код старијег дела становништва у Србији. Споменули смо да је старија популација под највећим ризиком од дигиталне искључености, а ако узмемо у обзир негативне демографске трендове у нашој земљи, пре свега континуирану депопулацију, требало би да овај податак за нас буде посебно алармантан. Наиме, старење укупне популације је процес који у Србији траје већ више од пола века, а по последњем попису становништва из 2011. године, Србија је била међу демографски најстаријим земљама света³⁵. Велики удео старијег становништва представља притисак на контингент радно способног становништва, који се додатно смањује емиграцијама, о чему ће речи бити касније. Поред ових хроничних трендова, старење становништва утицало је и на отпорност одређених заједница и сектора на актуелну кризу, јер су се мање општине посебно суочавале са ослабљеним капацитетима због смањења броја становника, што је утицало на њихову способност да одговоре на кризу, истовремено излажући и остале делове становништва ризику³⁶. Због тога сматрамо да би оснаживање старије популације за дигитално укључивање могло допринети не само њиховој бољој интеграцији у заједницу, већ и јачању отпорности целог нашег друштва пред изазовима који долазе. Неопходно је системски подржати старију популацију у стицању дигиталних вештина и обезбедити им услове за успешно функционисање у дигитализованом друштву, тако што ће се радити на подизању нивоа њихове свести о значају коришћења интернета и дигиталних уређаја, као и усвајању знања и вештина за њихово коришћење. Такође је потребно израдити конкретну стратегију за дигиталну укљученост старијих људи, са циљем повећања информационе и комуникационе писмености код овог дела становништва.³⁷

Требало би да посебна стратегија за дигитално укључивање буде усмерена на младу популацију, јер се њен однос према употреби ИКТ, као и мотиви за њихово коришћење разликују од оних заступљених код старијих људи. Иако данашње млађе генерације одрастају уз дигиталне технологије, то не значи да уједно и поседују вештине неопходне за рад и живот у дигитализованом друштву. Од стратешке је важности да систем подржи младе у стицању дигиталних вештина како би били оспособљени за обављање послова будућности, који у великој мери још увек не постоје. Европска комисија наводи како би управо омладина из региона, уз адекватно образовање и информисаност, могла да дâ одлучујући допринос имплементацији Зелене агенде.³⁸

Споменули смо већ да се интензитет емиграције из наше земље не смањује још од почетка овог миленијума. Оно што сад додатно забрињава јесу подаци који показују да је пандемија ојачала миграторне тенденције младих. Наиме, преко 40% младих истиче да је пандемија утицала на њихов став и да сада још више желе да оду из земље³⁹. Додатно, очекује се све оштрија борба имиграционих земаља за привлачење и задржавање миграната чије ће квалификације моћи најбоље да се искористе

34 Употреба информационо-комуникационих технологија у Републици Србији, 2020 (Београд: РЗС, 2020), стр. 25.

35 Попис становништва 2011. Основне структуре популације Србије (Београд: Демографски преглед, 2013), стр. 2.

36 Уједињене нације, Програм за развој, COVID-19 Процена социо-економског утицаја, септембар 2020, стр. 63.

37 Lela Milošević Radulović, "Izazovi informaciono-komunikacionih tehnologija i stariji ljudi u kontekstu pandemije COVID-19", u COVID-19: Socio-demografski procesi, izazovi i posledice pandemije, urednik Ivan Marinković (Beograd: Institut društvenih nauka i Društvo demografa Srbije, 2021), стр. 51–52.

38 Evropska komisija, Smernice za implementaciju Zelene agende za Zapadni Balkan (Brisel: Evropska unija, 2020), стр. 19.

39 Suzana Marković Krstić, „Sociodemografske implikacije pandemije KOVID-19 u Republici Srbiji”, u COVID-19: Socio-demografski procesi, izazovi i posledice pandemije, urednik Ivan Marinković, стр. 55–57.

за социо-економски развитак. Таква ситуација ће земље порекла, у које спада и Србија, водити у све неповољнији положај, и зато треба унапред сагледати могуће негативне последице и порадити на стварању оптималног окружења у ком ће млади моћи да се развијају и да доприносе својој заједници иновацијама. Пандемија је открила и једну нову предност дигитализације, коју би Србија могла да искористи у мотивисању младих, талентованих и образованих да не напуштају земљу, а можда чак и за то да подстакне повратне миграције. Наиме, захваљујући раду на даљину и пребацивањем великог броја услуга на интернет платформе, јавила се могућност ангажовања високо квалификованих странаца без физичког присуства у земљи дестинације (такозваних „дигиталних номада“), па би у том смислу Србија могла да развије оквир којим би обезбедила инфраструктурне услове, али и услове за стицање дигиталних вештина неопходних за обављање оваквих послова, и тако омогућила младима да доприносе развоју и српске економије, али и економије других држава.⁴⁰

Требало би да Србија стицање дигиталних вештина интегрише и у формално образовање, што је још једна од лекција којима нас је научила пандемија. Додатно, и Европска комисија указује на то да је у курикулум неопходно укључити вештине и компетенције неопходне за функционисање у зеленој економији и да без реформисаног образовног система, који припрема и опрема људе за тржишта сутрашњице, нема ни успешне имплементације Зелене агенде.⁴¹ Стога су потребне темељне системске реформе, односно потребно је реконфигурисати наш национални образовни систем тако да буде усмерен ка будућности, а не ка прошлости, као што је досад био, и да своје капацитете усмери ка изградњи инфраструктуре за неометану онлајн наставу у складу са зеленом и дигиталном трансформацијом. Осим инфраструктуре, за превазилажење кризе, али и јачање трајне одрживости друштва, можда још и важнија јесте системска подршка у стицању дигиталних вештина, како за ученике, тако и за наставно особље, које је током ванредног стања морало у кратком року да стекне нове вештине и припреми материјале прикладне за виртуелно окружење.

На основу свега до сада изложеног, сматрамо да би активирање људског потенцијала Србије у спречи са снагом дигитализације било гориво које ће возити нашу земљу на путу ка опоравку од последица пандемије и уједно ка одрживој будућности. У том смислу, не бисмо могли више да се сложимо са ставом Европске комисије изнетим у програму *Пут у дигиталну декаду* да „у свету сутрашњице, дигиталне вештине, основне и напредне, биће есенцијалне за оснаживање колективне друштвене отпорности: само дигитално оснажени и способни грађани могу бити господари сопствене судбине“.⁴² Овакви појединци представљају ризницу иновација, које су Србији и више него потребне, и то у бројним подручјима, а као једно од кључних, на које земље Западног Балкана треба посебно да обрате пажњу, Зелена агенда истиче **сектор одрживих прехранбених система и руралних заједница**. Сматрамо да би Србија ову слабост, уз помоћ дигитализације и зелених технологија, могла да трансформише у своју капиталну предност.

Сектор пољопривреде, шумарства и рибарства, са својих 6,3%, представља један од најзначајнијих сектора који учествују у формирању БДП-а Републике Србије.⁴³ Упркос богатим природним ресурсима и биодиверзитету, овај сектор и даље не остварује свој пуни потенцијал због дубоко укореваних структурних слабости, као што су: недостатак примењених савремених знања и праксе у образовном систему, низак степен трансфера технологије из науке у привреду, неповољна демографска структура у руралним подручјима, недовољно развијена технолошка инфраструктура и уситњеност поседа.⁴⁴ Главни изазов у области одрживих прехранбених система и руралних подручја јесте прилагођавање система обраде хране стандардима ЕУ.⁴⁵ Економски значај прехранбеног сектора Републике Србије произлази из вековне традиције у производњи хране и близине тржишту Европске уније. Додатно,

40 Jelena Predojević Despić, „Uticaj COVID-19 pandemije na budućnost radnih migracija: između oštrije bitke za talente i jače kontrole privremenih migracija“, u COVID-19: Socio-demografski procesi, izazovi i posledice pandemije, urednik Ivan Marinković, стр. 61–63.

41 Evropska komisija, Smernice za implementaciju Zelene agende za Zapadni Balkan (Brisel: Evropska unija, 2020), стр. 19.

42 Evropska komisija, Digitalni kompas 2030: Evropski put u Digitalnu dekadu, (Brisel: Evropska unija, 2021), стр. 2.

43 Републички завод за статистику, „Бруто домаћи производ, 2020“, у Годишњи национални рачуни, 1. 10. 2021, <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/statisticalrelease/?p=8375&a=09&s=090201?s=090201>.

44 Стратегија паметне специјализације у Републици Србији за период од 2020. до 2027. године („Службени гласник РС“, број 30/18), стр. 50.

45 Evropska komisija, Smernice za implementaciju Zelene agende za Zapadni Balkan (Brisel: Evropska unija, 2020), стр. 12.

потражња за храном у региону, али и у читавом свету расте, и то не само квантитативно, већ и у погледу промена преференција потрошача ка здравијим, висококвалитетним и разноврсним прехранбеним производима. Управо ове предности, удружене са потенцијалима које носи сектор туризма захваљујући природним богатствима наше земље, историјском и културном наслеђу, као и јединствености балканског кулинарства, Зелена агенда види као капиталну шансу за развој целог региона, нарочито Србије.

Међутим, да би се повећала продуктивност сектора пољопривреде, која је релативно ниска у односу на ЕУ, неопходна су масовна улагања. Реформисање овог сектора не сме да допринесе даљој депопулацији сеоских заједница и уништавању природних ресурса, већ треба да учини рурална подручја отпорнијим на будуће кризе. Како се то може постићи? Сматрамо да одговор лежи у дигиталној и зеленој трансформацији. Инвестирањем у дигиталне вештине људи створиће се простор за иновације и проналажење нових решења за структурне проблеме који коче овај сектор. Такође, снабдевањем руралних подручја адекватном инфраструктуром отворио би се потенцијал за креирање нових радних места, која би могла да се обављају и од куће преко интернета, што би даље могло да подстакне не само повратне миграције у напуштена села, већ и да на пресељење мотивише оне који никада раније нису живели на селу. Додатно, на тај начин би се растеретила пренасељена урбана подручја, али и ублажиле регионалне разлике у погледу укупног економског развоја. Србија би могла ова велика улагања да финансира из ИПАРД програма, односно инструмената за претприступну помоћ у области руралног развоја намењеног државама које су потенцијални кандидати за чланство у ЕУ.⁴⁶ Ова средства Србија би могла да искористи за повећање ефикасности прехранбеног ланца, смањење заостајања у технолошком сектору, суочавање пољопривредног сектора са ефектима климатских промена, обезбеђивање пословног окружења за пољопривреднике и друге предузетнике, и остваривање економских, еколошких и социјалних циљева одрживог развоја.⁴⁷

Да би активирала претходно наведена преимућства помоћу зелене и дигиталне трансформације, Република Србија мора да уложи напоре и покрене иницијативе у области образовних, омладинских, социјалних, миграторних и урбаних јавних политика, то јест, потребна је уска међусекторска сарадња како би се ове промене покренуле. Инвестирање у дигитално описмењавање становништва сматрамо главним чиниоцем за превазилажење вишеструких структурних слабости, које нису само наведене у Зеленој агенди, већ их препознају и национални стратешки документи. Улагање у развој дигиталних вештина људи никако не сме да се посматра као трошак, јер само дигитално оснажени појединци могу да буду резервоар иновација и тако доприносе благостању читавог друштва.

Закључак

Као што смо могли из до сада приложеног да видимо, пандемија болести ковид-19 је много више од здравствене кризе и неминовно је да ће њене последице бити видљиве у свим друштвеним сферама. Пандемија није заобишла ниједну државу, и велике су шансе да ће повећати сиромаштво и неједнакости на глобалном нивоу, чинећи остварење циљева одрживог развоја још хитнијим. Ипак, неће све земље бити једнако погођене, а колико снажан ће бити ударац пандемије од државе до државе зависи пре свега од социо-економских интервенција и стратегија за опоравак у свакој од њих. Зато је потребно извући најбоље из ове кризе, која је уједно и својеврсна криза читавог човечанства. Сматрамо да је оно најбоље што Србија има квалитет људских ресурса и да то преимућство може да искористи успешно само имплементацијом Зелене агенде за Западни Балкан, која ће покренути двоструку трансформацију, зелену и дигиталну. Стога сматрамо да се спровођењем Зелене агенде може убрзати не само опоравак од социо-економских последица пандемије, већ и приближавање одрживој будућности, која нам сада може деловати као утопија, али која то не мора бити, уколико Србија на време активира потенцијал који поседује.

46 European Commission, "Overview of EU pre-accession assistance for rural development (IPARD)", https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/farming/international-cooperation/enlargement/pre-accession-assistance/overview_en (преузето 15. 10. 2021).

47 Стратегија пољопривреде и руралног развоја Републике Србије за период 2014–2024. године („Службени гласник РС“, број 85/14), стр. 1.

Литература:

- Evropska komisija, *Smernice za implementaciju Zelene agende za Zapadni Balkan*, Brisel: Evropska unija, 6. 10. 2020.
- Evropska komisija, *Digitalni kompas 2030: Evropski put u Digitalnu dekadu*, Brisel: Evropska unija, 9. 3. 2021.
- Evropska komisija, *Evropski zeleni dogovor*, Brisel: Evropska unija, 11.12.2019.
- European Council, "European Green Deal: The EU's goal of climate neutrality by 2050", <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/green-deal/> (преузето 14. 10. 2021).
- European Commission, "Committing to climate-neutrality by 2050: Commission proposes European Climate Law and consults on the European Climate Pact", https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_335 (преузето 14. 10. 2021).
- European Commission, "Overview of EU pre-accession assistance for rural development (IPARD)", https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/farming/international-cooperation/enlargement/pre-accession-assistance/overview_en (преузето 15. 10. 2021).
- European Commission, "European Commission launches Digital Agenda for the Western Balkans", 25. 6. 2018, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_18_4242 (преузето 15. 10. 2021).
- Jashari, Era, *Uticao COVIDA-19 na digitalnu transformaciju. Digitalna transformacija – stub ekonomskog опоравка*, Privredna komora Kosova i Fondacija Konrad Adenauer, decembar 2020.
- Marković Krstić, Suzana, „Sociodemografske implikacije pandemije COVID-19 u Republici Srbiji”, u *COVID-19: Socio-demografski procesi, izazovi i posledice pandemije*, urednik Ivan Marinković, str. 55–57, Beograd: Institut društvenih nauka i Društvo demografa Srbije, 2021.
- Milošević Radulović, Lela, „Izazovi informaciono-komunikacionih tehnologija i stariji ljudi u kontekstu pandemije COVID-19”, u *COVID-19: Socio-demografski procesi, izazovi i posledice pandemije*, urednik Ivan Marinković, str. 50–51, Beograd: Institut društvenih nauka i Društvo demografa Srbije, 2021.
- Mršević, Zorica i Janković, Svetlana, „Žene preduzetnice Srbije u vreme pandemije virusa korona”, u *Izazovi održivog razvoja u Srbiji i Evropskoj uniji*, urednik Predrag Jovanović, str. 48–63, Beograd: Institut društvenih nauka, 2020.
- Национална стратегија одрживог развоја* („Службени гласник РС”, број 55/05).
- Neri, Valentina, "The European Green Deal in the face of the pandemic", *Lifegate*, 15. 12. 2020, <https://www.lifegate.com/european-green-deal-pandemic> (преузето 1. 10. 2021).
- OECD (2020), *Lessons for Education from COVID-19: A Policy Maker's Handbook for More Resilient Systems*, OECD Publishing, Paris, https://read.oecd-ilibrary.org/education/lessons-for-education-from-covid-19_0a530888-en#page4.
- Попис становништва 2011. Основне структуре популације Србије*, Београд: Демографски преглед, 2013.
- Privredna komora Србије, Центар за животну средину, техничке прописе, квалитет и друштвену одговорност. „Зелена агенда” за Западни Балкан, децембар 2020, https://api.pks.rs/storage/assets/Zelena%20agenda%20za%20zapadni%20Balkan_info.pdf (преузето 15. 10. 2021).
- Predojević Despić, Jelena, „Uticao COVID-19 pandemije na budućnost radnih migracija: između oštrije bitke za talente i jače kontrole privremenih migracija”, u *COVID-19: Socio-demografski procesi, izazovi i posledice pandemije*, urednik Ivan Marinković, str. 61–63. Beograd: Institut društvenih nauka i Društvo demografa Srbije, 2021.
- Републички завод за статистику, „Бруто домаћи производ, 2020”, у *Годишњи национални рачуни, 1*, октобар 2021, <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/statisticalrelease/?p=8375&a=09&s=090201?s=090201>.
- Стратегија паметне специјализације у Републици Србији за период од 2020. до 2027. године* („Службени гласник РС”, број 30/18).
- Стратегија пољопривреде и руралног развоја Републике Србије за период 2014–2024. године* („Службени гласник РС”, број 85/14).

Уједињене нације, Програм за развој, *COVID-19 Процена социо-економског утицаја*, септембар 2020, https://www.rs.undp.org/content/serbia/sr/home/library/crisis_prevention_and_recovery/covid-19-socio-economic-impact-assessment-.html.

United Nations, *Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. A/RES/70/1.

Употреба информационо-комуникационих технологија у Републици Србији, 2020. Републички завод за статистику, Београд, 2020.

Council of the EU, "Digitalisation for the benefit of the environment: Council approves conclusions", 17. 12. 2020, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/12/17/digitalisation-for-the-benefit-of-the-environment-council-approves-conclusions/> (преузето 15. 10. 2021).